

Picha, Marek

[Picha, Marek. Kdyby chyby: epistemologie myšlenkových experimentů]

Studia philosophica. 2012, vol. 59, iss. 1, pp. 133-135

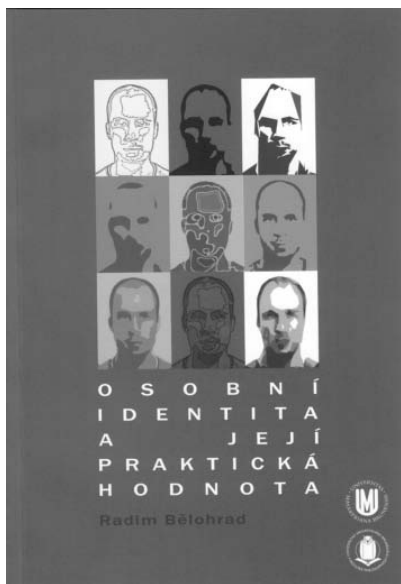
ISSN 1803-7445 (print); ISSN 2336-453X (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/118311>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

otázku bude kladná jen v případě, že ta bytost, pro kterou to vše nyní podstupuji, budu skutečně já a mohu se s ní dostatečně identifikovat. Podstatnou částí mé práce je tedy také analýza otázky, zda osobní identita je skutečně nezbytným předpokladem racionality našeho jednání.

Marek Picha, *Kdyby chyby: epistemologie myšlenkových experimentů*, Olomouc: Nakladatelství Olomouc 2011, 195 s.

Myšlenkové experimentování je oblíbeným a často zatracovaným způsobem vědecké a filozofické práce. Konkrétní příklady popisující více či méně neobvyklé situace jsou vítané pro svoji názornost, zároveň však bývá zdůrazňována jejich spekulativní povaha a z ní plynoucí omylnost. Myšlenkové experimenty jsou proto v odborných kruzích obvykle vní-

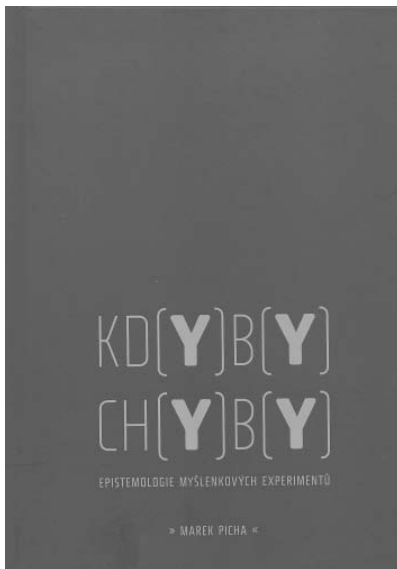
mány jako více či méně zdařilé ilustrace, osvěžení či didaktické pomůcky bez dalšího významu. Můj zájem o myšlenkové experimenty byl především motivován frustrací, kterou cítíme, snažíme-li se někoho přesvědčit o platnosti našeho tvrzení a přitom nemáme po ruce nic jiného než imaginární situaci, která takřkajíc hovoří v náš prospěch. Druhá strana si naše líčení s chutí poslechne, avšak poté odmítne závěry z něj plynoucí právě kvůli oné neskutečnosti popisované situace. Myšlenkové experimenty jsou tímto jednoduchým škrtem odsouzeny do role nevýznamných, zpestřujících a nezávazných ornamentů seriózní práce. V knize se snažím prozkoumat okolnosti, za kterých lze podobné odmítnutí myšlenkových experimentů v rámci kritické diskuse provést – a zejména, kdy ho provést nelze. V pěti kapitolách se pokouším odpovědět na tři klíčové otázky: (1) Co je to myšlenkový experiment a jak ho analyzovat? (2) Mají-li myšlenkové experimenty epistemický význam, odkud pochází? (3) Jakou roli hrají myšlenkové experimenty v kritické diskusi?

Myšlenkový experiment je výraz, se kterým si téměř každý spojí nějaký konkrétní příklad – nejčastěji některý ze slavných Galileových, Einsteinových či Zenónových scénářů – avšak málokdo je schopen myšlenkový experiment nějak blíže vymezit. Celá řada badatelů považuje myšlenkový experiment za natolik vágní pojem, že rezignuje na snahu o jeho preciznější určení. Myšlenkový experiment je pak velmi obecně vymezen jako popis hypotetické situace, která v jistých ohledech připomíná reálný experiment. Někteří autoři dále zdůrazňují onu souvislost s reálnými experimenty, jiní základní argumentační strukturu myšlenkových experimentů, další jejich použití. Já definuji myšlenkový experiment jako *soubor pokynů určujících, jakou konkrétní situaci*

si představit s cílem něco zjistit. Tato definice obsahuje tři nutné podmínky. Zprv, myšlenkové experimenty jsou popisy konkrétních situací, tedy nikoli obecných konceptů či třeba matematických operací. Konkrétní situaci míním určité uspořádání pozorovatelných objektů. Zadruhé, podstatou myšlenkového experimentování je představování si. Nikoli sémantická analýza či třeba explicitní kalkulace. Zatřetí, představování si je vedeno kognitivním cílem, tedy nikoli například snahou se pobavit či uvolnit. Myšlenkové experimentování chápu jako způsob řešení úkolu. Před recipienta je postaven jistý příklad a chce se po něm, aby výsledku dosáhl prostřednictvím imaginace.

Velkým problémem pro jakékoli teoretizování o myšlenkových experimentech je prostý fakt, že jsou vyjádřeny přirozeným jazykem, neformálně, a jejich podání se často liší. Myšlenkové experimenty jsou ve své podstatě vyprávění, obvykle obsahují množství detailů a výpustek. Jejich struktura je často nepřehledná a jejich smysl nejasný. Jak myšlenkové experimenty pevněji uchopit? Předně rozlišuji mezi tzv. úzkým a širokým chápáním myšlenkových experimentů. Podle úzkého chápání je myšlenkový experiment totožný s představováním si konkrétní situace, podle širokého pojetí je identita myšlenkového experimentu určena i dalšími součástmi původního přirozeně-jazykového celku, zejména generalizacemi a podporovanými, kritizovanými či ilustrovanými tezemi. Argumentuji ve prospěch úzkého chápání a navrhuji interpretační schéma, tzv. destilát, jehož cílem je popsat základní strukturu zkoumaného myšlenkového experimentu. Součástí knihy je glosář, kde lze nalézt takové schematicke analýzy dvaceti významných myšlenkových experimentů.

Většina diskusí o myšlenkových experimentech se točí kolem jejich episte-

mického významu, tedy kolem otázky, zda lze považovat výsledek představování si za zdůvodněný. Představuji čtyři koncepce, které na tuto otázku odpovídají kladně: apriorismus, podle něž jsou myšlenkové experimenty samostatné zdroje znalostí o světě; psychologismus, který je chápe jako nástroje určené k explikaci našich skrytých přesvědčení; konceptualismus, podle kterého myšlenkové experimenty pomocí odhalování nekoherentních přesvědčení vedou k lepším explikacím pojmů; a asocianismus, jenž myšlenkové experimenty chápe jako postupy, jež díky analogiím syntetizují naše přesvědčení. Upozorňuji, že všechny uvedené koncepce předpokládají přijetí těžko zdůvodnitelných názorů na povahu myšlenkového experimentování, jež může skeptik bez obtíží odmítnout. Snažím se však ukázat, že i skeptik musí myšlenkovým experimentům přiznat velmi slabý epistemický význam. Myšlenkové experimentování je zdrojem přesvědčení, díky představování si situace získáváme

názor na to, jak by se věci nejspíš měly, co by se stalo či jak bychom to hodnotili. Tvrdím, že tento samotný fakt dostačuje k tomu, aby myšlenkové experimenty hrály ne zcela bezvýznamnou roli při získávání a zdůvodňování našich přesvědčení. Provedení myšlenkového experimentu je závazné v tom smyslu, že takto získaná přesvědčení mohou sloužit jako legitimní výchozí body při dalším zdůvodňování, dokud nejsou pomocí silnější evidence vyvrácena. Epistemický status těchto imaginací získaných východisek je pak jiný než epistemický status prostých stipulací.

Ve čtvrté kapitole se pak více věnuji způsobům, jakým jsou úzké myšlenkové experimenty začleněny do kritické diskuse. Rozlišuji mezi ilustrativním a exemplárním myšlenkovým experimentem, přičemž epistemický význam připisuji pouze těm druhým. V poslední, páté kapitole identifikuji některé typické problémy myšlenkového experimentování, dále pak i některé chyby argumentace pomocí myšlenkového experimentu. Mým cílem je formulace pravidel pro argumentační použití myšlenkových experimentů, jež plynou z obecných a přijímaných pravidel kritické diskuse. Nabízím zde rovněž postup, jak myšlenkové experimenty hodnotit a případně i napadnout.

Radim Brázda, *Ethicum*, Zlín: VeR-BuM 2010, 186 s.

Monografie *Ethicum* je koncipována jako věcný a stručný úvod do základních problémů etiky. Důvodem jejího napsání byla a) potřeba podpůrného učebního textu k základnímu kurzu etiky, b) sestavení takového textu, který by kombinoval při výkladu základních problémů etiky několik prvků: 1) set základních otázek etiky a naznačení několika způsobů, kterými můžeme začít systematickou refle-

xi morálních problémů, 2) zdůraznění scientistního a naturalistického přístupu k morálním otázkám a problémům, 3) představení základních částí etiky, včetně deontické logiky, 4) myšlenkové experimenty, ilustrativní příklady z literatury, popkultury a dějin etiky. *Ethicum* směřuje od otázek, typologie základních morálních přesvědčení a jejich zdůvodnění k deskripci a vysvětlení odlišných způsobů, kterými je možné zahájit systematické studium etiky.

Název *Ethicum* by mohl upomínat na pozapomenutý spisek britského filozofa Henry Mora (1614–1687) *Enchiridion Ethicum*, který vyšel poprvé v Londýně v roce 1668. More patřil ke skupině cambridgeovských platoniků a plný název jeho díla zněl *Enchiridion Ethicum, praeicipua Moralis Philosophiae Rudimenta complectens, illustrata ut plurimum Veterum Monumentis, et ad Probitatem Vitae perpetuo accommodate*.¹ Tento spisek představoval elementární manuál etiky, včetně návrhu axiomů a intelektuálních principů, na něž autor hodlal redukovat veškerá zdůvodnění morality. *Ethicum* z roku 2010 má pochopitelně zcela jinou strukturu i základní východiska. Shodná je však snaha shrnout přehledným způsobem základní oblasti zájmu etiky, rozvinout před čtenářem pestré pole stanovisek, jež jsou v morální filozofii k dispozici, a poskytnout tak úvod, který by byl adekvátní soudobému, scientistně orientovanému pohledu na etiku.

Úvodní kapitola naznačuje, jak se můžeme modifikací a explikací základních otázek, které si kladli starověcí filozofové, dostat až k podobě otázek, jež si klade současná normativní nebo aplikovaná

¹ Digitální verze je k dispozici z <http://archive.org/details/enchiridionethic00more>